

חבלי לשון

...מרחיבין לשון בכונה או אין מרחיבין? ואם תמצי לומר: הן – כיצד? בבת אחת או לשעורים? מבפנים, מתוך הלשון גופה, או גם מבחוץ, משאר לשונות? ואם תמצי לומר: משניהם – אי מהם עדיף ואי מהם קודם? ומי המרחיב? הבלשן או האמן היוצר?

יש כאלה שאינם מבינים שאלות אלו מעיקרן, וקוראים לזה "חזיון שאין דוגמתו בכל לשון וספרות". "אחד-העם" למשל, יועץ: "סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון", כלומר: "כתבו ספרים טובים, יצרו יצירות ספרותיות חשובות – והלשון תתעשר מאליה", ועד כמה צדקו אלה במשפטם יראו אולי הדברים הבאים.

כשאומרים "לשון" סתם – עיקר הכונה, כמובן, לא לצד ההיולי ולצד הגולמי שבה, לא אל יסודה המהותך, התוסס, שנמצא תמיד במצב דינאמי ועומד להשתנות כל שעה. ואף לא אל האפשרויות המקופלות בה "בכח"; סוף דבר, לא אל כל אותם הצדדים בלשון, שהם ממעשה בראשית וממעשה מרכבה שלה ורק היוצרים והאמנים או חכמי הבלשנים מצויים אצלם; אלא עיקר הכונה הוא, על-פי רוב, דוקא אל הקרן הקימת שבלשון, אל התדיר והסטאטי שבה, כלומר, אל "מטבעותיה" היוצקים וה"מוזמנים", שעוברים מיד ליד וערכיהם קבועים ומסוימים, ובשביל כך הם נוחים לשמוש תדירי של סתם בני אדם, שאינם "יוצרים" ואינם בלשנים, אלא נזונים מן ההפקר ומן המוכן.

וכשאומרים "לשון עניה" סתם – על כרחך פירושו לא עניה במלים ובטויים "סגוליים" שהם מעצמות הלשון, מטבע ה"אני" שלה, ולא נתנו להתרגם במלואם בשום פנים; שהרי הבדל הלשוני מצד זה הוא איכותי, ואין אומדין איכותי נבדלות זו כנגד זו, וממילא לא יפול בהן העוני והעושר במשמעם המדויק, אלא בדרך השאלה. כל לשון שבעולם, אם בת קיום והתפתחות היא, יכולה להיות מן הצד הזה עשירה ועניה כאחת, עשירה במה שיש לה אבל אין לחברתה, ועניה במה שיש לחברתה אבל אין לה. מפני שלעולם יש בזו מה שאין, ואי-אפשר שיהא, בזו. אמת, יש לך לשון בת מיכניסמוס צר וקשה שגורם לה צמוק הכח ודלדולו באחד או בכמה מאיבריה, אבל זו לא עניות היא, אלא מום קבוע, אורגני, שאין צועקין עליו, מפני שאין לו תקנה, והלשון אם בת קיום היא, עתידה שתתגבר סוף סוף גם על אותו "מכשול", בהוסיפה כנגדו כח, כדרך הרבה בעלי-מומים, בשאר איברים, ותהא הולכת ומתפתחת, הולכת ומוספת גבורה על-פי דרכה שלה וכחה שלה. עיקר "העניות" חל אפוא לפי זה דוקא באותם חלקי הלשון שהם סימנים למושגים ברורים, משותפים לכל אדם בר דעת, ונתונים בשביל כך להתרגם כצורתם לכל לשון. מצד זה יש לך באמת, שלשון אחת תהא מסבות שונות עניה מחברתה, אף-על-פי שהעניות מסוג זה, שעל הרוב היא כמותית בלבד, אף היא אינה תמיד עניות גמורה, "בעצם", אלא עראית או מדומה, ויש לה תקנה.

ואם כך, הרי כל המתאוננים על עניות לשוננו ומשתדלים בהרחבתה מצד זה – הדין עמם. סוף סוף לסתם בני אדם אין הלשון כמין "פִּיטִיש" ותכלית בפני עצמה, אלא "כלי-שרת" לצרכים רוחניים או גשמיים, ואין אדם עשוי לתת יינו או מימיו בכלי מנוקב, אלא משתדל בתקנת הכלי לפני תשמיש. רשאי כל אדם לתבוע שתהא לשוננו מושיטה לו בקנה וכלאחר-יד את כל אותם השמות, התארים והפעלים וכו', שכוללים, לפחות, מושגים פשוטים ומצויים, בני יום יום, משותפים לכל חי מדבר ונצרכים בכל שעה ובכל רגע; ואם אין לה, והיא חפצה חיים – על כרחא תתרחב, ואפילו על-ידי מרחיבים בכונה. ואם לחשך "יוצר" לומר: "יצירה" – ובכונה? הא כיצד? – אף אתה לחוש לו: הן! ה"יצירה" ו"רוח הקדש" אינן ענין לכאן. די לה להרחבה מסוג זה בכשרון פילולוגי וטוב טעם בלבד. ובכלל, אין לערבב "חבלי הלשון" מן הסוג האמור כאן ב"חבלי היצירה" של זה הבא לגלות "גלוי" חדש ממש, בפעם הראשונה, בריאה חדשה, יש מאין. זה בודאי "יוצר" הוא, ואפילו כשהוא מקשה ליצור יתוש, הוא צריך לרחמי שמים ול"רוח הקדש", וכשאין היא אין כלום. ברנעי יצירה כאלה היוצר מתרומם על הלשון, נעשה אדון ומלך לה, משעבדה לרצונה, פורץ גדרה ואין מוחין בידו. ולא עוד, אלא ש"עברותיו" גופן נעשות לפעמים חוק או מצוה – גדולה עברה של "יוצר"! מן הצד הדינאמי שבלשון, "רגעים" כאלה בודאי הם החשובים עליה ביותר; כל שם או כנוי חדש ממש מסוג היצירה הגמורה שנכנס בה בחשאי או בקולי-קולות – הריהו בעולמה בחינת ברק, שמבכרים עליו "עושה מעשה בראשית", אפילו כשהוא פוגע בעץ עתיק. אבל מן הצד הסטאטי – ובו אנו עסוקים כאן – הרי אין לשון אלא זו הקבועה ועומדת עד עכשו, עד הרגע האחרון, ומצד זה, הרי יש לך כמה וכמה מושגים, ציורי מחשבה וכו', שכבר הם נוצרים ועומדים בלבושיהם בכל הלשונות וכל פלוגי דש בהם, אלא שלפי-שעה אין לנו כנגדם תרגום בלשונו, דרך משל – ומה מקום ל"יצירה" יש כאן? אין כאן אלא מעשה תרגום ו"הרקה מכלי אל כלי", שאינו מניח מקום להשתתפות יצירתית מצד ה"מריק" אלא במובן מצומצם מאד, וגם זה רק ל"ותרנים" ביותר, שחולקים ב"עין יפה" את השם "יוצר" לכל הפושט יד. אלו, כידוע, אינם מקפידים הרבה על לשונם וקוראים "יצירה" לא ליתוש עצמו אלא לצלו שעל-גבי הכתל, כמו שעל-פי רוב נחלפת להם "הרחבה מחסרון ידיעה" ב"הרחבה שלא מדעת". "הרחבת הלשון תבוא על-ידי יוצרים אמנים" – ודאי! אלא שנשמתמט להם דבר קטן: היוצר הגמור מודד תחלה ויודע את כל כחה של הלשון, בלא שיוך כל-שהוא, עד סוף תחומיה הרחוקים ביותר, ואם הוא יוצא מחוץ לתחום פסיעה אחת – יציאתו גופה הרי היא באותה שעה הרחבת התחום כדי פסיעה; אם הוא מנצח את הלשון, מפני שצפה וראה, שכחו גדול מכחה ברנעי זה – הרי נצחוננו הוא גם נצחון חדש ללשון, וכחו שלו החדש משתקע בה ומצטרף לכחה משלעבר, והיא שוב מוספת גבורה כלפי המנצח גופו. ו"יוצר" כזה רשאי. אבל אלו "הנביאים האלמים", שבכרסם תוסס תמיד "דבר-מה" ופיהם מגמגם, שמתגוששים עם הלשון ה"עוג" ומתלבטים בה לא מתוך ידיעה ובחירה, אלא, אדרבה, מתוך חסרון ידיעה, מפני שלא הכירו את כל כחה; אלו שלא מדדו מעולם

במלוא עינם, וכל-שכן בפסיעותיהם, את כל ה"תיו פרסה" של מדינת מלכותה. אלא הם מכרכרים תמיד בד' אמות שלה - אלו אינם רשאים. איך שהוא, ההרחבה האמורה כאן, כסבור אני, אינה ענין ל"יצירה", או אין היצירה ענין לה. צרוף חדש של מלים ישנות יש בו פעמים יותר כח יצירה מבמלה מחודשת מן הסוג האמור, שבאמת אינה אלא מלאכה; ולכל היותר היא יצירה במשמעה הפילולוגי אבל לא במשמעה הסתמי, הספרותי. זה הכלל: אין יצירה אלא פעם אחת. ומושג (עם בטויו) שנוצר - שוב אינו חוזר ונוצר. "גלגול" בלשון אחרת, בחינת ערוי לכלי שני, יש לו, אבל "יצירה" לא. מה שנוצר אחר-כך אפילו בדמותו של הראשון או בכח-כחו, זוהי שוב בריה אחרת, חדשה. מי שרוצה אפוא להמציא בלשונו שלו העניה מלים ושמות לעצמים ומושגים, ידועים בשמותם לו ולאחרים מכבר, מתוך לשונות אחרות עשירות - אם אך כשרון וידיעה וטוב טעם לו - ימציא ואל ישב "על המדוכה" ויצפה לשכינה, שאם יצפה - יבוא אליהו והלשון בענייתה תעמד, לא אמת הוא, שבשאר לשונות אין הרחבה בכונה כלל. לפי ידיעתי, "אחד-העם" היה הראשון, שתקע את המסמר הזה בקדקדם של סופרינו (עיין מאמרו "לשאלת הלשון והספרות"). אבל, ראשית, הוא צפה על כל הענין הזה מתוך שפופרת אחרת ומעל מצפה אחר, שאין מקומו כאן. הוא מדבר על לשון קטועה, "לשון של ספרים", ואנו עסוקים כאן בלשון סתם, שרוצה להיות חיה ושלמה ממש. הוא תובע מן העברית את "לשון המחשבה" ושל המחשבה "הלאומית" דוקא, ואת "לשון הרגש" הוא מפקיר לאחרות, ואנו תובעים את שתייהן בבת-אחת. והשנית, זוהי העיקר, הוא מעמיד את ה"דגש" שלו לא בתוך ה"לאו" של ה"הרחבה בכונה", אלא בתוך ה"עשה" של ה"הרחבה לצורך", ובוזה בודאי הלכה כמותו. בין שני מושגים אלו אי-אפשר, כמדומה, למצוא שום סתירה; הרחבה מדעת יש ויש לכל הלשונות החיות, אף אם אין להן מרחיבים מיוחדים לכך, מפני שבאמת, להן אין צורך בכמו אלה. כל הלשונות החיות והמפותחות נוהגות חליפין זו בזו וכל אחת מתמלאת מחוליות חברתה, ובין שאר כל הדרכים שלשון חיה מתעשרת בהם - ההרחבה בכונה תופסת אף היא מקום חשוב, אם כי אינה מורגשת ביותר. מפני שבטלה במעוטה בתוך שאר דרכי "הרחבה מאליה", המרובים מאד. ואם "הן" כך - "פלג לשון" כשלנו לא כל-שכן. ולכשתמצי לומר, לשלנו מותר אפילו ב"מרחיבים מיוחדים" לכך, ושאני לשונות חיות: הן - בית הבעל, והיא - בית השלחין. לשון "חצי מתה", שרוצים להחלימה, טעונה הלעטה והמראה. העצה הטובה, לכתוב בעברית ספרים טובים ולסלסל את המחשבה, אינה ענין לכאן כלל. אדרבה, כל מה שאנו עשירים יותר במושגים מוכנים שאין להם בטוי בעברית - אנו זקוקים ביותר להרחבת הלשון בכונה, והרחבה ממין זה אפילו כשהיא נעשית בקבלת ובשפע, "אן-גר", הרי היא בחזקת לצורך למפרע, כמובן מאליו.

ואולם צורך זה בלבד, אינו מספיק עדין. יש עוד צורך ממין אחר לגמרי, שה"מרחיב" חייב להביאו בחשבון כל שעה, צורך במשמעו הפשוט ביותר, וביחס לכל מלה או בטוי מחודש בפני עצמו. המרחיב חייב לדעת אם מושג פלוני ופלוני באמת אין לו בטוי עדין

בלשונו או כבר יש לו בה דוגמתה מן המוכן, ואין אפוא כאן צורך לחדש. חסרון ידיעה וזהירות בפנה זו יכולה לעשות שוב את כל העבודה למיותרת ולשלא לצורך במובנו הפשוט. וה"מוסר" היוצא מזה הוא, ראשית, שלא כל מְלִי וְגַלְי רשאים להרחיב. והשנית – וזהו העיקר השני, שאני רוצה לבררו כאן – שידיעה שלמה וברורה על דבר כמותו ואיכותו של הרכוש הלשוני מכל הדורות צריכה בהכרח להיות קודמת לכל מיני שאר נסיונות ומעשים של "הרחבה" לתועלת לשונו. דבר זה מוכרח לא רק מטעם האמור בלבד, אלא מטעם חשוב מזה, שאבארנו מיד.

השוקדים על תקנת לשונו מציירים להם את ההרחבה בדרך קצרה ופשוטה, מעין זו: לוקחים מלון של לשון אירופית חיה, מלון מלא כפי האפשר ומתרגמים אותו תרגום מדויק מאל"ף ועד תי"ו – ונמצאת הלשון מתעשרת "כקרח" –! לא כך? * עד כמה דרך זו קצרה ופשוטה, ובכלל אפשרית – על זה עוד יבוא הדבור להלן. אבל עד כמה רצוי הדבר, שיתחילו "לתקן" את הלשון בדרך הפוכה מעין זו – על זה אי-אפשר שתהא, לדעתי, אלא תשובה אחת – שלילית. אפשר, בהסכם עם האמור למעלה, להודות בתועלת ההרחבה, אבל לא שיתחילו בה. ה"הרחבה" מבחוץ על-ידי תרגום ללשונו אותם המושגים, שהם משותפים לכל הלשונות, עם כל חשיבותה של זו, אינה אלא טפל. עיקר הלשון הוא – עצם מהותה בגדולה והתפתחותה הפנימית ובצד היצירי שבה. ולהתחיל צריכים לעולם מן העיקר ולא מן הטפל, שסופו לבוא גם הוא. עלינו לדאג אפוא, קודם-כל, שיהא תחלה בידינו לא מלון "מרחיב", אלא מלון מכנס, כלומר, לא מלון רוסי עברי או אשכנזי עברי, אלא מלון עברי סתם. מלון שלם ומתוקן, שיהא הרכוש הלשוני מכל הדורות במלוא גדולו והתפתחותו מכונס בתוכו כנוס גמור. הלשון היא אמנם כעין בריה חיה, כביכול, ועל-ידי "הלעטה והמראה" היא משבחת, אבל לא גדלה ומתפתחת. גדולה הטבעי בא לעולם מתוכה ומאליה.

ובכלל לא העשירות ולא העניות מן ה"מלים". וכי לא ראיכם מימיכם ממון קמעא מכניס הרבה, ולהפך? הכל לפי רוב המחזור והצרופים! העניות מן הסוג האמור היא על-פי רוב יחוסית, וממילא עראית, אם לא מדומה. אבל עשירותה הגמורה של הלשון היא כחה הפנימי, החיוני, ואפשרויותיה המרובות להתפתח וליצור, לצרף צרופים ולהוליד בדומה, לפרות ולרבות ולהתפצל וכו' וכו' – עד אין סוף. מה שאין בטבע ברייתו של הלשון לא יתנו לה כל בלשני מזרח ומערב, ומה שבכחה ליתן – סופה ליתן, לכשתהא נתבעת. וכלל גדול בסוד היצירה של הלשון: דבר קטן שלה – חמרה הכמותי; דבר גדול – צורתה, מעשה מרכבה שלה. עלינו אפוא לדעת קודם כל את הלשון ידיעה שלמה וברורה מצד זה: מה יש לה משלה, מה נתנה כבר ומה היא יכולה עוד לתת לנו לכשתתבע. ברם, יכלת זו היא תהומית ואין לה שעור בעתיד, אבל אין תפקידו של מלון מכנס לצלול

* וכבר נמצא נדיב אחד חובב לשונו, שרוצה להקדיש סכום ממון מסוים לתכלית זו, וזה הוא שעורני להאריך קצת בברור פרט זה להלן.

עד התהום ולעסוק בעתידות. די לו במוכן ועומד – והלואי שזה יעלה בידו "כדבעי". אחר-כך, משיהא כל הרכוש הלשוני מכונס ומסודר, נשתדל במקום שיהא צורך גמור והכרח בכך, למלאות את החסר; תחלה – מבפנים, מתוך לשונו עצמה, ולבסוף מבחוץ: במקום שאפשר – מתוך אחיותיה השמיות, ובאין ברירה – גם משאר לשונות. אבל "מלואים" אלו של "הרחבה" מקומם במדור מיוחד ולא בגוף המלון המכנס, מטעם שיבואר עוד להלן. כנוס גמור כזה, לכשיעשה כתקונו – לא זו בלבד, שיפרסם ברבים כמה "אוצרות חשך", לא שזפתם עין, ויחשוך כמה נפשות מפזור ומעמל, לחטט באלפי ספרים בלים בשביל "מרגליות" הלשון שבהם, עמל שהוא למעלה מן הכח ושכרו יוצא בהפסדו; ולא זו בלבד, שיצילנו מבוזבז כח לבטלה על בריות חדשות במקום שיש ישנות, דבר הגורם לערבוב הלשון ולכעורה – אלא אף זו, שיפתח לנו כמה פתחים ופתחיי-פתחים להרחבת הלשון מתוכה ומרוחה, ויראה לנו כמה שבילים חדשים שאין לשערם מראש, שבילים שמנצצים לפרקים מרחוק רק ליוצרים ואמנים, אצטגיני הלשון ותוכני רוחה ומסתריה. אנב: מלון שלם ומתוקן כזה, מסודר כהלכה באופן המבואר להלן, יכבוש ויפנה את הדרך גם לפני הדקדוק העברי החדש, דקדוק שלם, העתיד וצריך להכתב. הדקדוק, שעוסק במיכניסמוס של הלשון ובדרכי שמושה, צריך לראות תחלה את כל גופה ואיבריה כשהם מפורקים וכשהם מצורפים, ואת זה יראה לו המלון.

אמרתי "מלון עברי שלם ומתוקן". בידינו יש, כידוע, ספרי-מלים אחדים, אבל אלו אינם שלמים ואינם מתוקנים, וערכם לתקנת לשונו מן הצד האמור אינו גדול ביותר. ראשית, לא כל אוצרות הלשון מעודה ועד היום נכנסו לתוכם; והשנית, והוא העיקר, כל מחברי המלונים (מן הגויים והיהודים) לא החיה אותם ולא השפיע עליהם שלא מדעת רעיון התחיה של הלשון העברית, וספריהם לא נתחברו אפוא, אם אפשר לומר כך, ב"רוח הקדש" של הלשון והאמונה בתחיתה. ואל יהא דבר זה קל בעיניך: המלון העברי לא יהא שלם ומתוקן למטרנו, אלא אם כן ישתתפו בחבורו גם טובי היוצרים, אמני הלשון והסגנון שבאומה הישראלית, כל אלו מהם, המאמינים, מדעת או שלא מדעת, בתחית הלשון העברית ועושים בה מאהבה. אנשי המדע יתנו למלון ממדעותם, מבקיאותם ומחקירתם המדויקת, והאמנים – מהרגשתם הדקה, מטוב טעמם ומכח הפראתם, ומבין כלם יצא דבר שלם ומתוקן. כבוד והדר לבלשנים! אבל במקום שהם שומעים קשקוש העצמות של השלד הדקדוקי והפילולוגי בלשונו – היוצרים האמנים רואים ומרגישים עדין את רעידת הנוצה מתחת לגשמת אפה החמה. אינה דומה אומנת לאם, ואינה דומה בקיאות וידיעה גרידא לבקיאות וידיעה בצרוף "חוש" נאמן של לב קרוב ונשמה חיה אוהבת. אף במלוני שאר שפות – חיות או מתות – השתתפות כזו רצויה, אבל אינה מן המוכרחות ואפשר בלא כך. לשון חיה ממש – בית היוצר שלה הם החיים ספרות של חיים. זו אינה משהה ולדותיה במציה, אלא פרה ורבה תמיד בזמנה ומאליה ומוציאה את כל כחה וחילה בעונתם הטבעית. מלונה שלה – עיקר תפקידו אינו אלא רשימת כתבי יוחסין ולידה לכל ולדות הלשון לאחר לידתם. ולשון מתה ממש – הרי אין לה אלא כתב שעל-גבי המצבות, דבר

שנעשה בשעת הדחק על-ידי סתת. מה שאין כן לשוננו, שהיא בבחינת "כמו חיה", זו הרבה יותר ממה שתוליד – נשאר מקופל במעיה לאחר זמן, וצריכים לילדה. ומלון שלה – תפקידו צריך להיות לפי זה לא כנוס הרכוש סתם, אלא כנוס שיש עמו הפראה ותוספת כח ללשון, מעין סיוע לילד. המלון צריך לנצל את הלשון העברית לכל כחותיה הגלויים והנסתרים עד מקום שהדעת וה"חוש" מגיעים, כלומר, כל החמר הלשוני שבו, מכל הדורות, עם כל אופני שמושי צריכים להתמצות מצוי גמור מצדי צדדים. כל חלקי הדבור וצרופיהם וצרופי צרופיהם צריכים להתבאר בו לא לבד בהוראותיהם ובדרכי שמושם הקבועים, אלא גם האפשריים, הגלומים בתוכם; ודבר כזה לא יעשה, כמובן, אלא בהשתתפות יוצרים אמנים, שצופים בחושם הפנימי לחדרי חדרים של הלשון ומטפטים חיים במה ש"חשוב כמת". העיקר הוא, שמחברי המלון, מלבד חכמתם והרגשתם הקודמת, יהיו רואים את הלשון העברית כחיה או כשבה לתחיה – זהו התנאי הראשון שאנו מתנים עמהם. השאר יבוא מאליו. ומתראוי להתנות עמהם עוד תנאי אחד: שלא יהפכו את המלון לבית-חרשת של מלים חדשות; אבל אם המחברים יהיו מדעיים ואמנים כל צרכם – מובטחני, שתנאי כזה מיותר. מְדַעוּתם וטוב טעמם יגיד להם, שדבר כזה אסור להעשות במלון מכנס. המלון של לשון סתם – מכנס, רושם ומסדר את כל העומד בלשון מכבר, מה שנברא בה על-ידי כל העם ואישיו עד עכשיו, עד הרגע האחרון של הכנוס. המלון של לשון כשלו, בתנאיה המיוחדים, רשאי וגם חייב לרמוז ולעורר על האפשרויות הקרובות המתרגשות להתגלות, על צרופים חדשים שאפשר להם להעשות, על דרכי שמוש חדשים שמעשירים את הלשון, לא עושר של פרוטה במלה חדשה, אלא עושר גמור וממשי, שיש בו התחלה לשלשלת חדשה, לתקות חוט חיים חדש, פתיחת אשנב והבטחה ליצירה שלהבא... זהו כל מה שרשאי המלון לעשות, אבל אסור לו לבדות ולהטיל על הצבור. דבר זה, כשיהא צרך בו ונגיע אליו, יעשה לו אחר-כך ובמקום אחר, במלון "מרחיב", בתור הצעה לפני הצבור; אבל אין מקומו במלון מכנס, ואין צריך לומר במלון אקדמי, שנכתב בחבורה. אין לך גבער ועון פלילי מזה, שיכנס מי שהוא, אפילו מר בר רב אשי, בסנדליו לתוך מקדש היצירה של כל האומה.

מה הם פרטי התכנית של אותו מלון, מהות חמרו צורתו, בנינו וכו' – כל אלו הן שאלות גדולות לעצמן שצריכות עיון מרובה וישוב דעת של מומחים קודם למעשה ובשעת מעשה. העיקר לידי כאן הפרינציפיון, שחוטי ההתפתחות של לשוננו אנו צריכים לטוות מתוך "פשתנה" שלה. לגדל את הלשון גדול טבעי – אפשר רק מתוכה ומגופה; לטבוע את מטבעותיה – צריכים מתוך הפסיכיקא המיוחדת לה, ולא מתוך פסיכיקא של לשון נכריה, ואפילו עשירה ביותר. אין לזלזל בכח השפעת ממילא של לשון על לשון; כל אחת יכולה לזכות מצד ידוע את חברתה במה שהוא. אין לזלזל גם בערכה של ההרחבה הטכנית, כשהיא נעשית לצורך גמור ומתוך הכרח ממש, וכמובן, בטוב טעם ודעת. אבל לשעבד לכתחלה לשון אחת לזולתה מכל צד, לעשות את המעשה הגדול הראשון לתקנת לשוננו בדרך הפוכה, כלומר, לא בתחומה המיוחד ומתוכה אלא בתחומי לשון אחרת ומתוך

לשון אחרת – עבודה כזו היא שלא כדרכה ופירותיה לא יהיו מרובים. אין לעשות לשון אחת קרקע לגדולי התחיה של לשון אחרת. לשון לשון וקרקע שלה ו"אבן שתיה" שלה. אמת, תפקידן של כל הלשונות אחד הוא: לגלות מה שבלב על-ידי דבור וכתב; אבל דא עקא: אותו ה"מה" שבלב אינו אחד לכל, והאמצעים עצמם של הלשונות הרי הם כל-כך משונים זה מזה שני פנימי, אורגני. ואפילו אם המלים אינן אלא "כלים" למה שבתוכן, למושגים – הרי ה"תוך" עצמו מקבל לעולם צורתו וגונו של ה"כלי", כמים בכלי זכוכית ופעמים אין לדעת מי שולט במי וכחו של מי עדיף: של המלה או של ה"מושג המפשט"; כי באמתו של דבר, שניהם מעורים ומזוגים זה בזה מבראשית, כנשמה בגוף, ואין לאחד מהם דין קדימה. רק מי שמאמין ש"ראובן" יכול להתהפך ל"שמעון", הוא יאמין שאפשר להפוך בבת-אחת, על-ידי תרגום מלון, לשון אחת לחברתה. אבל היודע שכל לשון היא בריה חיה, אורגנית, בפני עצמה ועולם מלא בפני עצמו, עם "שר" שלה ועם "גרני"ח* שלה – הוא לא יאמין בכך לעולם. וקח בידך מלון רוסי אשכנזי, למשל, ותראה מיד, כי דוקא אותו החלק שהוא מעצמותה של הלשון אינו מתרגם כצורתו בשום פנים, אלא מתבאר בקירוב, לסבר את האוזן. ואם יפה ומועיל דרך זה, דרך התרגום, למתלמדים לשון נכריה, שסופם לעמוד במקצת על אפיה לאחר זמן, אגב שמוש וקריאה מרובה – הנה מקולקלת היא בשביל אלו, שסבורים להחיות ולהפרות באמצעותה לשון חנוטה. וכל-שכן בנדון שלנו, כשהלשון החיה העשירה, שממנה מתרגמים, היא אריית, והענייה, שאליה מתרגמים היא שמית – מין בשאינו מינו כלל. להמשיך שפע חיים מו לזו בודאי לא תעלה בידינו, והלואי שלא תהא בכך משום הטלת ארס בשרשי נשמתה של הלשון.

ובלא כך, הנה מן הצד המעשי שבדבר הרי זה אבסורד: כל לשון חיה שנבחר בה ל"העשיר" באמצעותה את לשונו תתן מקום לבעל-דין לשאול: מה ראית לבחור בזו ולא באחרת? מדוע, למשל, מלון רוסי עברי, ולא אשכנזי עברי. צרפתי עברי וכו'? הרי קרוב לודאי שהרבה מן התרגומים העבריים, שיהיו הולמים יפה מושגים ידועים וצרופיהם בצורתם הרוסית, דרך משל, לא יהיו הולמים יפה אותם המושגים עצמם וצרופיהם, כפי שהם מתבטאים בצורתם האשכנזית או הצרפתית. וכלום תאמר לחבר לשם הרחבה ותחיה תרגומי מלונים של כל הלשונות שבעולם? אתמהא!

והיוצא מן האמור זהו:

(א) הואיל ולנו הלאומיים יש צורך כללי, נפשי, בתחיתה הגמורה של לשונו העברית בדבור ובכתב כאחד, תחיה זו שכבר יש סמנים ממשיים לה בארץ-ישראל – יש לנו אפוא על מה להשען בעבודות שכלול לשונו בכלל.

(ב) הואיל ו"צרכינו" מרובים מכח לשונו, לפיכך כל ה"מושגים" (מלים, שמות, פעלים וכו') המשותפים לכל הלשונות – הרי הם לגבינו בחזקת "לצורך" למפרע, וכל ה"מרחיב" מצד זה, ואפילו בכונה ואפילו בשפע, ובלבד שירחיב בטוב טעם ובכשרון – הרי זה משובח.

* נפש רוח נשמה יחידה חיה.

ג) הרחבה לחוד וגדול והתפתחות לחוד. ואלו, הגדול וההתפתחות, לעולם קודמים במעלה מן ההרחבה.

ד) כל מיני הרחבה מבחוץ אינם אלא סניף לתקנת הלשון. אבל הבסיס לה צריך להיות מתוכה ומגופה. מלון עברי-עברי שלם ומשוכלל, מלון של כנוס הרכוש הלשוני מכל הדורות במלוא גדולו והתפתחותו ובאפשרויותיו הקרובות המקופלות בו, הוא קודם אפוא לכל שאר מעשי הרחבה ותרגומי מלונים.

ה) מלון כזה צריך להעשות על-ידי חבורה של חכמים מומחים בהשתתפות אמני הלשון והסגנון העברי שבעמנו.

ו) כל זמן שאין בידנו מלון כזה, לא עשינו את חובתנו ללשונו הלאומית ואי-אפשר שתהא בשאר מעשים לטובתה תקנה גדולה.

ז) תקנתה הגמורה של הלשון העברית לא תבוא אלא עם תחיתה הגמורה בדבור, ולפיכך כל המעשים שיעשו לתועלתה צריכים להיות מושפעים מתוך רעיון זה ומכוונים לתכליתו.

מתוך 'חבלי לשון', כתבי ביאליק בכרך אחד, עמ' רא-רו

תרס"ח.